

Суюнбаева Н.С., Адиева Г., Мейтинова З.Э.

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА КЫРГЫЗ ТИЛИН ИНТЕГРАЦИЯЛАП
ОКУТУУНУН ЖОЛДОРУ

Суюнбаева Н.С., Адиева Г., Мейтинова З.Э.

ПУТИ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Suyunbaeva N., Adieva G., Meytinova E.

WAYS OF INTEGRATED TEACHING OF KYRGYZ
LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES

УДК: 37.01.12

Билим берүү тармагынын эң маанилүү компоненти болуп окутуунун мазмуну эсептелет. Буга чейин көбүнчө билимге басым жасалып келсе, азыркы учурда окуучунун компетентүүлүгүн калыптандыруу маселесине көп көңүл буруу зарыл. Бул багытта предметтерди интеграциялап окутуу негизги мааниге ээ болот. Макалада кыргыз тилин башталгыч класстарда интеграциялап окутуунун айрым маселелери каралды. Анткени, билимдердин негизин жаттап алуу эмес, аны түшүнүп кабыл алуу жана турмушта пайдаланууга үйрөтүү, окуучуларга окуу материалын жеткиликтүү берүү менен, анын натыйжалуулугун арттыруу максатында алардын турмуштук маанилүү көндүмдөрүн калыптандыруу талап кылынат. Азыркы учурда окутуунун жаңы технологиялары республикабыздын педагогдору теориялык жактан талданып, практикалык колдонулушу ар тараптан изилдөөгө алынууда. Бул маселелер макаланын мазмунун түзөт.

Ачкыч сөздөр: Кыргыз тили, интеграция, окутуу, билим берүү, тарбиялоо, натыйжа, мектеп, башталгыч класс.

Наиболее важным компонентом образования является содержание обучения. Если раньше акцент делался преимущественно на знания, то в настоящее время большое внимание необходимо уделить вопросу формирования компетентности учащегося. В этом направлении интегративное преподавание предметов будет иметь фундаментальное значение. В статье рассмотрены некоторые вопросы интегрированного обучения кыргызскому языку в начальных классах. Поскольку, требуется не запоминание основы знаний, а понимание и обучение их использованию в жизни, формирование у учащихся жизненно важных навыков с целью повышения их эффективности за счет предоставления доступного учебного материала. В настоящее время новые технологии обучения теоретически анализируются и всесторонне изучаются педагогами республики для практического применения. Выше указанные проблемы отражают суть данной статьи.

Ключевые слова: Кыргызский язык, интеграция, обучение, образование, воспитание, результат, школа, начальная школа.

The most important component of education is the content of learning. If earlier the emphasis was mainly on knowledge, now much attention needs to be paid to the issue of student competence formation. In this direction, integrative teaching of subjects will be of fundamental importance. The article discusses some issues of integrated teaching of the Kyrgyz language in primary schools. Since it does not require memorizing the basics of knowledge, but understanding and learning how to use them in life, the formation of vital skills in students in order to increase their effectiveness by providing accessible educational material. Currently, new learning technologies are theoretically analyzed and comprehensively studied by teachers of the republic for practical application. The above problems reflect the essence of this article.

Keywords: Kyrgyz language, integration, training, education, upbringing, result, school, primary school.

Мектеп реформасынын талабына ылайык кыргыз тилин окутуунун сапатын жогорулатууда анын натыйжалуулугун арттырууда, билим берүүнүн жаңы ыкмаларын пайдаланууда мугалимдердин чыгармачылык менен иш жүргүзүшү зарыл экендиги баарыга белгилүү. Бүгүнкү күндүн талабы – ар бир өтүлүүчү сабак аркылуу окуучулардын билим алуусун, ойлоо жөндөмдүүлүгүн, таанып билүүсүн, байкоосун арттыруу. Өз бет алдынча иштөөсүн өнүктүрүү. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун ар бир сабагында жана жаш өспүрүмдөргө билим берүүнүн ыңгайлуу учурларында окуучулардын чыгармачылык менен билим алышын жолго коюу абдан пайдалуу жана ченемсиз баалуу. Өзгөчө жаш өспүрүмдөрдү окуу эмгегине тартуу, окуу эмгегине кызыктыруу жана ага адат алдыруу оңой-олтоң иш эмес, мугалимдин талыкпаган эмгегин, системалуу иш жүргүзүшүн талап кылат.

Билим берүүдөгү интеграцияны илимий түшүнүү көйгөйүн ар кандай билим чөйрөлөрүндөгү

окумуштуулар жана практиктер иликтешет. Теориялык жактан интеграция башталгыч мектепте методикалык көрүнүш катары жетиштүү каралбайт деп айтууга болот. Бирок мектептин практикасында биз интеграцияланган курстар жана интеграцияланган сабактар түрүндө анын оң колдонулушун байкай алабыз. Бирок, эгерде курстарды иштеп чыгууну чыгармачыл жамаат колго алышы керек болсо, анда ар бир мугалимдин күчү астында интеграцияланган сабактарды өткөрүү билимди жеке жана мазмундуу кабыл алууга, мотивацияны күчөтүүгө өбөлгө түзүп, кайталоолорду жана кайталоолорду жок кылуу менен жумуш убактысын натыйжалуу пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Интеграциялык мазмунда түзүлгөн сабактардын максаты – белгилүү бир объекти, кубулушту комплекстүү изилдөө, айлана-чөйрөнү маңыздуу кабыл алуу, билимди белгилүү бир системага келтирүү, фантазияны жана кызыгууну стимулдаштыруу, жагымдуу эмоционалдык маанайды калыптандыруу болууга тийиш. Кызыктуу материалды сабакта колдонуу кубулушту, концепцияны ар тараптан түшүнүүгө жана билимдин бүтүндүгүнө жетишүүгө мүмкүндүк берет. Ошондой эле, бул кокустук эмес, анткени кенже мектеп окуучусу курчап турган дүйнөнү бүтүндөй кабылдайт.

Ар кандай окуу предметтери боюнча башталгыч мектептер үчүн колдонуудагы программаларды талдоо – билим берүүнүн мазмунун интеграциялоо процессин эффективдүү колдонууга мүмкүнчүлүк түзөрүн көрсөтөт.

Интегралдык сабактардын максаты – окуучулардын белгилүү бир предметти, түшүнүктү, кубулушту ар тараптуу кароого, системалуу ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, фантазиясын ойготууга, окууга оң эмоционалдык көз карашта болууга шарт түзүү деп эсептелинет. Дисциплиналар аралык билимди камтыган сабактар, эгерде аларды ишке ашыруунун белгилүү дидактикалык шарттары аткарылса, эффективдүүлүккө жетишет: мазмунду координациялоонун негизинде интегралдык сабактарды тематикалык жана сабак пландарына киргизүү, интеграцияланган билимди колдонуу менен милдеттерди конкреттештирүү, жалпы мазмундагы сабактарда түшүнүктөрдү жана көндүмдөрдү ырааттуу калыптандыруу; окуучулардын таанып билүү активдүүлүгүн активдештирүүнүн ар кандай каражаттарын сарамжалдуу пайдалануу. Интеграцияланган билимди сабакка өзүнчө этаптын фрагменти катары (кыргыз эл жомокторун үйрөнүүдө типтүү эмес жана типтүү мүнөздөгү талаштуу билимдерди жаңылоо), бүткүл сабакка (кыргыз тилинин “сөз түзүү” темасында) киргизүүгө болот. Ошентип, билимди берүү жана жалпылоо ишке ашат, анализдин жана синтездин психикалык процесстери ишке ашат, жалпы предметтик түшүнүктөрдүн өнүгүшүнүн этаптары катары “фактылардын комплекстери” түзүлөт. Интегралдык сабакта эки же андан көп окуу предметтеринин дидактикалык милдеттери чечилет. Мындай сабакка даярданууда, аларды ишке ашырууну пландаштыруу жана уюштуруу боюнча талаптарды билүү керек:

- билим берүүнүн мазмунундагы интеграциялык процесстердин психологиялык-дидактикалык негиздери менен таанышуу;
- программада ар бир окуу предмети боюнча окшош темаларды же коомдук турмуштун жалпы аспектилерин камтыган темаларды бөлүп көрсөтүү;
- билимдин окшош элементтеринин ортосундагы байланыштарды аныктоо;
- зарыл болгон учурда темаларды изилдөө ырааттуулугун өзгөртүү;
- сабакта мугалим көбүнчө окубаган предметтин маселелери чечилсе, предметтик мугалимден кеңеш алуу;
- негизги жана ага байланыштуу максаттарды бөлүп көрсөтүү менен ар бир сабакты кылдат пландаштыруу;
- сабактын мазмунун моделдөө (б.а. талдоо, тандоо, бир нече жолу текшерүү), аны негизги максатты колдогон мазмун менен гана толтуруу;
- таасирлери менен балдардын оптималдуу жүгүн аныктоо.

Интегралдык сабактардын структурасы окуунун бардык этаптарында ар кандай предметтер боюнча изилденип жаткан материалдын өзгөчө айкындуулугун жана гармониясын, ой жүгүртүүсүн жана логикалык өз ара байланышын талап кылат. Буга ийгиликтүү топтолгон программанын окуу материалдарын натыйжалуу пайдалануу жана андан тышкары, окуу материалдарын уюштуруу жана изилдөөнүн кээ бир заманбап ыкмаларын киргизүү аркылуу жетишилет. Азыркы учурда сабактарды интеграциялоо системасын иштеп чыгуу жана сыноо мааниси бар, анын психологиялык жана методологиялык негизи бир катар окуу предметтеринде кайчылаш болгон жана жалпы түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштарды орнотуу болот. Мындан тышкары, бул байланыштар сабактын мазмунунун деңгээлинде түзүлүп, керектүү окуу куралдары менен камсыз болушу керек.

Интеграциялык тематикалык мамиле изилденүүчү тема окуу предметинин жана курсунун башка темалары менен, ошондой эле башталгыч мектеп программасынын башка дисциплиналарынын ар

кандай темалары менен байланыштуу болушу мүмкүн экендигин аныктоого мүмкүндүк берет. Башкача айтканда, окулган темада предмет ичиндеги жана предмет аралык байланыштар бир убакта иштей алат. Мисалы, “Жаз” деген тема табият таануу, китеп окуу, музыка, сүрөт искусствосу, эмгекке үйрөтүү боюнча окулат.

Окутуу билим берүү эмгеги жетиштүү жана өндүрүмдүү болуу үчүн окуучулардын ойлоо жөндөмдүүлүгүн жандандыруу, ойготуу жана активдештирүү, байкоосун күчөтүү, сөзүн байытуу зарыл. Ошондуктан, ар бир окутулуучу кыргыз тили сабактарында аздыр-көптүр болсо да, окуучулардын ойлоосун өстүргөндөй максатта билим берүүнү жолго коюуну мугалимдер көңүлдө сактоого тийиш. Башталгыч класстардын окуучуларына билим берүүдө I – III класстардын “Кыргыз тили” китептеринде мугалимдер өзгөчө көңүл буруп, ой бөлүп окута турган кайсы бир материалдар бар. Ал материалдарды окутууда ар түрдүү типтеги көнүгүүлөрдү жүргүзүүгө, дидактикалык материалдардан пайдаланууга, көрсөтмө куралдарды пайдаланууга, чыгармачылык маанидеги жазуу жумуштарын өткөрүүгө, өз бет алдынча иштөө жөндөмдүүлүгүн өстүрүүгө ойдогудай көңүл буруу талап кылынат. Мектеп реформасынын талабына ылайык кыргыз тилин окутуунун сапатын жогорулатууда анын натыйжалуулугун арттырууда, билим берүүнүн жаңы ыкмаларын пайдаланууда мугалимдердин чыгармачылык менен иш жүргүзүшү зарыл экендиги баарыга белгилүү. Ошондуктан, I – III класстарда кыргыз тилин окутууда мугалимдер эмнелерге көңүл буруу керек жана окутуу натыйжалуу болуу үчүн окуучуларга предметти башка предмет менен интеграциялап окутуу боюнча айрым методикалык сунуштарды тартуулайбыз. Кыргыз тилин интеграциялап окутуу окуучулардын психологиялык жана жаштык өзгөчөлүктөрүнө ылайык педагогиканын алтын эрежеси болгон: “Жөнөкөйдөн-татаалга, жеңилден-оорго, белгилүүдөн белгисизге” карай сунуш кылынат [4]. Окуучулардын кабыл алуусун активдештирүү үчүн адегенде адабий окуу предмети менен интеграциялоо максатында элдик оозеки чыгармалардын кичинекей формасы болгон: макалдар, табышмактар, жаңылмачтар, бат айтмалар, оюн ырлардан пайдалануунун мааниси чоң. Анткени, алар балдар тарабынан жандуу кабыл алынып, абдан эмоционалдуу, кызыктуу келет, өтө кыска, так-таамай айтылып, турмуштагы чыныгы чындыкты көркөм чагылдырат. Окуучулардын тыбыштык маданиятын тарбиялоодо, алардын фонематикалык угуу сезимин өстүрүүдө “Бат айтмалар” менен “Жаңылмачтардын” ролу зор. Жогоруда аталган чыгармалар окуучулардын сөз маданиятын өстүрүүдө, эстетикалык тарбия берүүдө олуттуу мааниге ээ. Тил менен ойлоо бирдикте экендиги барыга белгилүү. Бул жөнүндө К.Д.Ушинский: “Кимде-ким окуучунун сөзүн өстүргүсү келсе, баарыдан мурда ойлоо жөндөмдүүлүгүн өстүрүү менен чектөөгө болбойт” – деген. К.Д.Ушинский: “Балдар форма аркылуу, ар түрдүү боёктор аркылуу ар түркүн сезүү туюмдар жана үн чыгаруулар аркылуу ойлонот” – деп баса белгилейт [7].

Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутууда тиешелүү фактылар, эне тилинин илимий маалыматтары (фонетика, лексикология, морфология, синтаксис, стилистика, орфография, пунктуация ж.б. боюнча) кыргыз тил илиминен алынат да, башталгыч класстарда эне тилине байланыштуу окутула турган конкреттүү бөлүмүн үйрөтүүнүн ыкмалары иштелип чыгат. Алардын орду такталып, методдордун натыйжалуу, ыңгайлуу жолдору аныкталат. Башталгыч класстарда кыргыз тилинен сабак берген мугалим педагогикалык чеберчилигин традициялык педагогиканын жана азыркы учурда колдонулуп жаткан окутуунун жаңы технологияларын терең өздөштүрүп, айкалыштыруу менен жогорулата алат. Комплекстүү байланыштар билим берүү мазмунунун билим берүү потенциалын ишке ашырууга көбүрөөк жардам берет. Мындай байланыштардын натыйжасы белгилүү бир билимдердин ширелиши болуп саналат, ал өзүнүн “салмагын” маалыматтын чоң көлөмдүү топтоосунун натыйжасында эмес, көз караштардын, баалуулук позицияларынын жана ал тургай сезимдердин синтезин аткаруу менен көбөйтөт. Комплекстүү билимди системалуу пайдалануу дидактикалык материалдарды жана көрсөтмө куралдарды кеңири колдонууга мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Ошентип, кыргыз тили сабагында сабактын мазмуну менен адабий окуу сабагындагы сабактын мазмуну интеграцияланганда окуучуда сезимдердин синтези пайда болот.

Башталгыч класстардын окуучуларынын мыкты билим, ойдогудай тарбия алышында эне тилди окутуунун баа жеткис мааниси бар. Окуучуларды сабатка үйрөтүү мезгилинен баштап I-IV класстарда кыргыз тилин окутууда алардын тез чарчап, көңүл буруусу пассивдүү абалда калтырбоо үчүн оюн формасындагы материалдарды пайдалануу зарылдыгы туулбай койбойт. Окуучуларды сабатка үйрөтүүдө жана кыргыз тили сабактарында балдардын тез чарчап калышын четтетүү үчүн оюндун элементин колдонуу пайдалуу. Бул жөнүндө көрүнүктүү педагог В.А.Сухомлинский: “Кенже класстарда, өзгөчө төртүнчү класста, бала ой-акылды топтоодон тез чарчайт. Балдарды акыл аракеттеринин узакка созулган чымыркануу абалында кармоого болбойт. Бала эс алгыдай тапшырмаларды табуу керек бул бүтүндөй бир зор проблема” - деген [6]. Балдардын акыл эсин,

ойлоосун өстүрүүдө дидактикалык оюндардын табышмактардын жаңылмачтардын, сөз түрүндөгү оюндардын пайдасы чоң. Кыргыз акын-жазуучуларынын “Бир тамгада ката бар”, “Уйкаштарын өзүң тап”, “Аяккы сөздү өзүң тап”, “Баш тамгасын өзүң тап”, “Эмнени сүйлөштү”, “Бүгүн баары тескери” өңдөнгөн материалдар оюн түрүндө колдонууга өтө ыңгайлуу. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутууда оюндун элементи колдонуу окуучулардын билим алуусун арттырып, кызыгуусун арттырып, кызыгуусун күчөтө тургандыгы иш практикада белгилүү болду. Баланын ойлоосун, ойлоо жөндөмдүүлүгүн өстүрбөй туруп, анын сөзүн өстүрүүгө мүмкүн эмес. Окуучунун ой жүгүртүүсүн канчалык активдүү болсо, сөзү да өсүп өнүгөт. Ошондуктан элибизде: “Ой-сөздүн булагы”, “Ой- океан, тил булак”, “Ойлоого баш керек”, “Тунук ой деңиз”, “Акыл кайдан табылат, ой болбосо, кийиз кайдан табылат кой болбосо”, “Сүйлөөдөн мурун ойлон”, “Тил ойдун сандыгы” - өңдөнгөн макалдар бекеринен чыгарылган эместир. Бул акылман макалдар ата-бабаларыбыздын жүздөгөн жылдар бою жашоо турмушундагы кылдат байкоолорунан чыгарылып, кылымдарды карытып, элибиз тарабынан унутулбай колдонулуп келе жаткандыгы талашсыз факты эмеспи. К.Д.Ушинский: “Акыл гимнастикасы-акыл күчүн талашсыз өстүрөт” - деген [7]. Башталгыч класстардын (IV класстардын) окуучуларынын кыргыз тили сабактарын өздөштүрүүсү, аларды түшүнүү, кабыл алуусу, эсте сактоосу, билими да бирдей эмес, ар түрдүү. Башкача айтканда, жакшы, орточо, начар өздөштүргөндүгү да жолукпай койбойт. Кыргыз тили боюнча программалык талаптагы билимдерди берүүдө, окуучулардын кызыгуусун арттырууда, ойлоо жөндөмдүүлүгүн өстүрүп, сөзүн байытууда дидактикалык оюндарды колдонуунун баа жеткис мааниси бар.

Оюнду жүргүзүүдө бардык структуралык элементтерди сактоо керек. Мына ушунун жардамында гана дидактикалык милдеттер чечилет. Окуучулар менен педагогдордун бири-бири менен болгон мамилеси окуу кырдаалында эмес, оюнда туура аныкталат. Анткени окуучулар жана педагог бир оюндун катышуучулары болот. Бул шарт бузулса, педагог түздөн-түз билим берүүчү, ал эми окуучу билим алуучу гана болуп калат. Мына ошентип, дидактикалык оюн – окуучулар үчүн, ал эми мугалимдер үчүн билим берүүнүн ыкмасы болуп калат.

Дидактикалык оюндардын максаты – окуу милдеттерин жеңилдетүү, аны ырааттуу кылуу.

Жогорудагы белгиленгендерге таянып, эмгекте дидактикалык оюндардын кызматтары такталды:

- окууга болгон туруктуу кызыгууну жана башталгыч класстарга жаңыдан келген жеткинчектерди мектеп режимине адаптациялоо процессине байланышкан окуучунун чыңалуусун калыптоо кызматы;
- башталгыч класс окуучуларынын психикалык жактан жаңылануусун калыптоо кызматы;
- окуучунун окуу ишмердүүлүгүн калыптоо кызматы;
- окуучунун жалпы окуу жөндөмүн, өз алдынча окуу жөндөмүн калыптоо кызматы;
- өзүн-өзү текшерүү жана өзүн-өзү баалоо көндүмдөрүн калыптоо кызматы;
- адекваттуу өз ара мамилелешүүсүн жана социалдык ролдорду өздөштүрүүсүн калыптоо кызматы.

Мына ошентип, дидактикалык оюндарды сабак процессинде колдонуу - татаал жана көп кырдуу көрүнүш.

Тилдик оюндарды стратегиялык, дидактикалык жана функционалдык кызматына карай түрдүүчө классификациялоого болот.

Стратегиялык кызматы оюндарды тапкыч, ылайыктуусун издөөчү, жаратуучу, ролдук оюндар, кырдаалдарды моделдештирүү жана табышмактар деп бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Акматов, Б. Кыргыз тили [Текст]: мугалимдер үчүн методикалык колдонмо / Б.Акматов, А.С.Мукамбетова.- Бишкек: 2009.
2. Бекбоев, И.Б. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. И.Б.Бекбоев, А.Алимбеков. Бишкек: 2012.
3. Касымов А. Интерактивдүү оюндар жана ыкмалар.- Бишкек, 2003.
4. Мамбетакунунов Э. Активные формы и методы обучения. Бишкек: 2007.
5. Сартбаев К., Акунова А., Мураталиева А. Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы (Педагогикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана магистранттары үчүн окуу китеби).- Бишкек, 2013.
6. Сухомлинский, В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – 6-е изд. – Москва : Изд-во политической литературы, 1988.
7. Ушинский, К. Д. К. Д. Ушинский. Избранные труды. В 4 книгах. Книга 1. Проблемы педагогики / К.Д. Ушинский. - М.: Дрофа, 2005.